

Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelime Bağlı Zorbaliğa Maruz Kalma, Sosyal Destek ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişki

Relationship Between Bullying Experiences Related with Gender Identity, Sexual Orientation and Social Support and Psychological Well-Being

Fatma Mahperi Uluyol¹

¹Psk, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Beytepe Kampüsü Çankaya

ÖZET

Lezbiyen Gey Biseksüel ve Transeksüel (LGBT) çalışmaları alanındaki tüm gelişmelere rağmen, bilimsel araştırma sonuçları ve medyadaki temsiller açısından bakıldığında, bu bireylere yönelik şiddet, ayrımcılık ve ötekileştirme tutumları devam etmektedir. Ruh sağlığı alanındaki çalışmalara bakıldığında ise LGBT bireylerin genel popülasyona kıyasla daha yüksek oranda psikolojik ve fizyolojik problem yaşadıkları bildirilmektedir. Bu farkın ortaya çıkmasında, LGBT kimliklerine bağlı olarak bireylerin maruz kaldıkları ayrımcılık, ötekileştirme ve şiddet gibi olumsuz yaşam deneyimlerinin psikolojik iyilik halini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu yazıda LGBT bireylerin maruz kaldıkları olumsuz yaşam deneyimleri zorbalık kavramı çerçevesinde tartışılmıştır. Çocuk ve genç yetişkinlerin LGBT kimliği nedeniyle aileleri, akranları ve yakın çevreleri tarafından maruz kaldıkları zorbalığın, kendilik algısı ve diğerleriyle ilgili beklentileri şekillendirerek bireylerin hem bu dönemde hem de ileriki dönemlerde psikolojik ve fizyolojik iyilik halleri üzerinde olumsuz etkileri olabileceği tartışılmıştır. Bu bağlamda, LGBT çocuk ve genç yetişkinlerin maruz kaldıkları zorbalık deneyimleri ve çevrelerinden aldıkları sosyal desteğin iyilik halleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. İlk olarak, LGBT bireylerin maruz kaldıkları zorbalık deneyimleri ele alınmıştır. İkinci olarak, LGBT kimliğine bağlı olarak maruz kalınan zorbalık deneyimlerinin iyilik hali üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonrasında, bu süreçte sosyal desteğin rolü ele alınmış ve son olarak da, LGBT bireylere karşı yapılan zorbalık deneyimleri için müdahale stratejileri tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Zorbalık, iyilik hali, LGBT kimliği

(*Klinik Psikiyatri* 2016;19:87-96)

DOI: 10.5505/kpd.2016.77487

SUMMARY

Despite all the progress made in the Lesbian Gay Bisexual and Transsexual (LGBT) area of study, especially where media representations are considered, violence, discrimination, and marginalization toward those individuals continues. Mental health studies report that LGBT individuals, as opposed to the general population, have higher rates of psychological and physiological problems. It is assumed that this situation occurs due to the adverse effects of exposure to the LGBT identity related with negative life experiences of these individuals on psychological well-being. In the current paper negative life experiences, discrimination and the marginalizing experiences of LGBT individuals are discussed in relation to the concept of bullying. Bullying behaviors that are experienced by LGBT individuals due to their LGBT identities may have negative effects on their current and later life well-being status via shaping their self-perceptions and expectations about others. In this regard, this paper examined the effects of exposure to bullying and social support on the psychological well-being of LGBT children and young adults. Firstly, the relationship between bullying experiences and LGBT identity was discussed. Secondly, the effects of the LGBT identity related to the exposure to bullying experiences on psychological well-being were examined. Thirdly, the role of social support in this process was considered. Lastly, bullying prevention strategies for LGBT people was mentioned.

Key Words: Bullying, well-being, LGBT identity

GİRİŞ

Heteroseksüelliği ve ikili cinsiyet sistemini toplumsal bir norm olarak kabul eden görüş son yıllarda daha çok tartışılmakla birlikte günümüzde hala eğitim, sağlık, iş, yasal haklar gibi pek çok alanda cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı eşitsizlik devam etmektedir. LGBT bireylerin eğitim süreçleri düşünüldüğünde, her bir eğitim basamağında farklı sorunlarla karşılaşabilecekleri düşünülmektedir. Örneğin, çocuk kişiliğinin belirginleştiği bir dönem olan ilkökul döneminde, ilk kez aileden ayrılarak okul ortamına uyum sağlama sürecinde, LGBT bireylerin kıyafetlerle ilgili kadın erkek normları, kız-erkek oyunları gibi heteronormatif cinsiyetçi rollere uymalarının beklenmesi bu kişiler için stres kaynağı olabilmektedir. Sonrasında ortaokul döneminde, ergenlikle birlikte cinsel kimliğin belirginleşmesiyle, toplumsal normlara uymaya bağlı olarak akranlarının ve çevrelerinin ötekileştirilmesine maruz kalabilmektedirler. Yetişkinlik döneminde ise işe alımlardaki, barınmadaki sıkıntılar, evlenmeleri ve çocuk sahibi olmaları yönündeki beklentiler LGBT bireyler üzerinde stres kaynağı olabilmektedir. Tüm bu süreçlerde aileleri ve öğretmenleri tarafından uygun tepkiler verilmediğinde ve destek göremediklerinde LGBT bireylerin iyilik halinin daha düşük olabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda mevcut çalışmada ilk olarak LGBT kimliğine sahip olmak nedeniyle zorbalığa maruz kalma riski tartışılmıştır. Ardından LGBT kimliği ile psikolojik iyilik hali arasındaki ilişki ve zorbalık deneyimlerinin psikolojik iyilik hali üzerindeki olumsuz etkisine değinilmiştir. Son olarak, LGBT gençlerin çevrelerinden maruz kaldıkları zorbalığa karşı sosyal desteğin rolü ve olumsuz tutumları önlemeye yönelik müdahale stratejileri tartışılmıştır.

LGBT KİMLİĞİ ve ZORBALIK

Akran zorbalığı çocukları ve ergenleri pek çok açıdan etkileyen sosyal problemlerden biridir. Son dönemde zorbalığın ciddi sonuçları medyada, eğitimciler, araştırmacılar ve hukukçular arasında da dikkat çekmeye başlamıştır. Zorbalık davranışları için farklı tanımlar yapılmakla birlikte genel tanım fiziksel olarak güçlü veya sosyal olarak

daha ön planda olan kişilerin, kurbanı güçsüz hissettirmek için bilinçli olarak yaptıkları, tekrarlayan tehdit veya aşağılama içeren davranışlarıdır (Olweus 2013). Zorbalıktaki önemli nokta, taraflar arasında bir güç dengesizliğinin bulunmasıdır. Ayrıca, zorbalık tanımında tekrarlanma durumu belirtilmekle birlikte, tek bir travmatik olayın da, tacizin devam edebileceğine yönelik beklenti veya korkuya yol açabildiği için, kurbanı etkileyebileceği düşünülmektedir (Olweus 2013).

Grup normlarına uymamanın zorbalık ve ayrımcılık riskini arttırdığı göz önünde bulundurulduğunda, LGBT bireylerin, sözel aşağılanmadan fiziksel saldırıya kadar çevreleri tarafından çeşitli şekillerde şiddete maruz kaldıkları düşünülmektedir. Amerika'da ülke çapında yapılan anket çalışmasına göre LGBT bireylerin %84'ü cinsel yönelimleri nedeniyle sözel zorbalık, %91'i de homofobik içerikli etiketlemeler yaşamaktadır. Ayrıca, LGBT öğrencilerin %39'u cinsel yönelimleri nedeniyle fiziksel şiddete maruz kaldıklarını; %57'si ise kişisel eşyalarına kasten zarar verildiğini belirtmiştir (Kosciw 2004). Rivers (2001) ise LGBT öğrencilerin okullarda homofobik içerikli ad takılma (%82), diğerlerinin önünde küçük düşürülme (%71) ve fiziksel saldırı (%60) gibi zorbalıklara maruz kaldıklarını belirtmektedir. Türkiye'de yapılan bir çalışmada da eşcinsel bireylerin cinsel yönelimleri nedeniyle taciz, şiddet ve ayrımcılığa maruz kaldıkları; ayrıca açılma süreçlerinde olumsuz yaşantılar nedeniyle kaygı ve korku yaşadıkları belirtilmiştir (Kabacaoğlu 2015).

LGBT bireylerin maruz kaldığı kötü muamele akademik hayatlarını da etkilemektedir. Okul ortamındaki kötü muamelenin düşük akademik başarı ve okulu bırakma ile ilişkili olduğunu gösteren bulgular bulunmaktadır (Kosciw ve ark. 2012, Greytak ve ark. 2009, Fisher ve ark. 2008, Grossman ve D'Augelli 2006). Örneğin, trans kadınlarla yapılan bir çalışmada, katılımcıların %7,8'i cinsel kimlikleri nedeniyle okul değiştirmek zorunda kaldığını, %34,8'i ise eğitimlerine devam etmek istemelerine rağmen yarıda bırakmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir (Lambda İstanbul 2010). İnternet üzerinden ulaşılan LGBT gençlerin okul ortamındaki deneyimlerinin incelendiği çalışmada zorbalık nedeniyle daha çok okula gitmedikleri ve düşük notlara sahip oldukları belirtilmiştir.

Ayrıca, bu kişiler yalnızlıklarını belirtmekte ve kendilerini okulun bir parçası olarak hissedememektedirler. Aynı zamanda LGBT öğrencilerin çoğu bu süreçte okuldan destek alamamıştır (Kosciw ve ark. 2012).

LGBT kimliği başlı başına şiddete maruz kalma riskini arttırmakla birlikte, LGBT bireyler arasında da transgender bireylerin kötü muameleye maruz kalma konusunda daha çok risk altında olduğu tartışılmaktadır. Bu farkın transgender bireylerin cinsel yönelimlerinin yanı sıra toplumsal cinsiyet normlarına ne kadar uyumlu davrandıklarıyla da ilişkili olduğu düşünülmektedir. Cinsel yönelimden bağımsız geleneksel cinsiyet rollerine uyuma göre, çevreden alınan tutumlar da değişmektedir (Kosciw ve ark. 2008).

Ataerkil yapının getirdiği cinsiyet rollerine bağlı olarak, transgender bireyler arasında ise genel olarak trans kadınların daha çok şiddete maruz kaldıkları ileri sürülmektedir. Örneğin, cinsiyet rollerine bağlı olarak "erkek gibi davranmayanlar" (%82) "kız gibi davranmayanlara" (%77) kıyasla daha çok sözel zorbalığa maruz kalmaktadır (Greytak ve ark. 2009). Benzer şekilde benimsediği cinsiyeti erken yaşlarda dışa vuran trans kadınlar daha çok zorbalığa maruz kalmaktadır (Grossman ve ark. 2006). Kaos GL'nin 2013 Nefret Suçları raporunda meydana gelen nefret suçlarında mağdurların 239'undan 138'i erkeklerdi (Kaos GL 2014). Bu örneklerden, heteronormatif beklentiler gerçekleştirilmediğinde, erkeklerin daha çok tepki aldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, transgender bireylerin hem cinsel yönelim hem de cinsiyetin dışavurumu açısından daha çok risk altında oldukları düşünülebilir. Müdahale çalışmaları, özellikle erken yaşlarda daha savunmasız olan çocuk ve ergenlerde cinsiyete bağlı bu farklılıkları da göz önünde bulundurmalıdır.

Kötü muamele ve ayrımcılığın sürekli olarak yakın çevreden gelmesi, özellikle küçük yaşlarda özerkliklerini kazanamamış olan LGBT bireylerin iyilik halini olumsuz etkilemektedir. Rivers (2001) LGBT gençlerin büyük oranda evde, okulda ve yaşadıkları yerlerde yakın çevreleri tarafından kötü muameleye maruz kaldıklarını belirtmektedir. Bu nedenle özellikle gençlerde, cinsel yönelimlerini

ve/veya cinsiyet kimliklerini ailelerine, yakınlarına veya arkadaşlarına açıklamak; yani "açılmak" daha zorlayıcı olabilmektedir. Ailelerinin cinsel kimliklerini ya da yönelimlerini öğrendiği zaman reddedilecekleri ya da evden atılacakları korkusu, yeterli arkadaş desteği alamayacakları kaygısı ve bu süreçte yaşanabilecek zorluklarda destek olacak kişiler olmayacağına yönelik algı LGBT gençlerin açılma süreçlerini güçleştirmektedir (D'amico ve ark. 2015, Russell 2003). Türkiye'de yapılan bir çalışma da benzer sonuca işaret etmektedir. Kabacaoğlu (2015), 14 eşcinsel (7 lezbiyen, 7 gey) bireyle görüşme gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçları homofobik tutumların LG bireylerin cinsel kimliklerini fark etme ve kabullenme süreçlerini zorlaştırdığını işaret etmektedir. Açılma sürecinde ise bireyler ilk olarak güvenilen arkadaşlara açılmakta ve genellikle olumlu tepkiler almaktadır. Katılımcılardan bazıları ailelerinden olumsuz tepki alacaklarını düşündükleri için ailelerine açılmayı tercih etmemişlerdir. Ailelerine açılanlar da genellikle olumsuz tepkiler almıştır (Kabacaoğlu 2015).

LGBT bireyler, ailelerin yanı sıra okul ortamında da olumsuz tepkilerle karşılaşmaktadır. Greytak ve arkadaşları (2009) çalışmalarında, okul ortamında LGBT öğrencilere karşı akranlarının yanı sıra okul çalışanlarının %32'sinin homofobik ifadelerde, %39'unun ise cinsiyetçi ifadelerde bulduklarını bildirmiştir. Benzer şekilde Kosciw (2004), LGBT bireylere yönelik homofobik tutumlarda bulunduğu, fakülte çalışanlarının ve görevlilerin %82'sinin müdahalede bulunmadığını belirtmiştir. Kaos GL, Nefret Suçları raporunda (2010) da öğrencilerin okullarında LGBT kimlikleri nedeniyle homofobik tutumlara, fizyolojik ve psikolojik zorbalığa maruz kaldıklarını, yalnızlaştıkları ve üniversitedeki LGBT bireylerin bu alanda topluluklar kurmakta zorlandıkları belirtilmiştir. Bazı öğrenciler de eğitim süreçlerinde yurttan ayrılmak zorunda kalmıştır (Özsoy 2011). Yaşları 15 ile 21 arasında değişen ayrımcılığa maruz kalan ve sosyal destekten yoksun transgender gençlerle yapılan bir başka çalışmada katılımcıların çoğu, ergenlik döneminde biyolojik cinsiyetleri ile uyumlu olmayan diğer cinsiyetten hissettiklerini, biyolojik cinsiyetlerine uymayan atipik davranışlar gösterdiklerinde ya da cinsiyet kimlikleri ya da cinsel yönelimleri hakkında kafa karışıklığı belirtti-

lerinde çevrelerinden olumsuz tepkiler aldıklarını belirtmişlerdir (Grossman ve D'Augelli 2006). Ayrıca bu kişilerin aile, arkadaş gibi yakın çevrelerinden oluşan özel alanların yanı sıra iş yeri, sağlık kuruluşları ve karakol gibi kamusal alanlarda da ayrımcılığa ve zorbalığa maruz kaldıkları belirtilmektedir (Lambdaistanbul 2010, Ördek 2014). Özellikle güvenli bir sosyal çevrenin olmaması, sağlık merkezlerine ulaşımının yetersiz olması, psikolojik destek kaynaklarının az olması ve ailelerinden ve çevrelerinden ilgi ve bakım alamamaları, bu kişileri daha hassas hale getirmektedir (Grossman ve D'Augelli 2006). Erken yaşlardan itibaren LGBT kimliği nedeniyle yaşanan ayrımcılık ve zorbalık deneyimleri kişilerin ruhsal ve fiziksel problem yaşamasında önemli bir faktör olabilmektedir.

LGBT KİMLİĞİ ve PSİKOLOJİK İYİLİK HALİ

Bir grup çalışmada, toplum geneline kıyasla LGBT bireylerin daha yüksek oranda psikiyatrik problemler yaşadıkları belirtilmektedir. Örneğin, LGBT gençlerin %17'sinin davranım bozukluğu, %15'inin majör depresyon, %9'unun travma sonrası stres bozukluğu tanısı aldığı belirtilmiştir (Brian ve ark. 2010). Benzer tablo çocukluk dönemindeki LGBT bireylerde de görülmektedir. Wallien ve ark. (2007) cinsel kimlik bozukluğu tanısı alan çocukların yarısının aynı zamanda başka bir psikiyatrik rahatsızlık tanısı aldığını belirtmektedir. Bu çocukların %31'i kaygı bozukluğu, %23'ü yıkıcı bozukluk, %6'sı duygu durum bozukluğu tanısı almıştır.

LGBT bireylerin daha yüksek oranda psikiyatrik rahatsızlık yaşadığını ileri süren çalışmalara karşılık olarak genel popülasyonla benzer oranda psikiyatrik rahatsızlık belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, LGBT bireylerle heteroseksüel bireyler arasında sosyal kaygı açısından fark belirtilmemiştir (Wadsworth ve Hayes- Skelton 2015). Yazarlar fark görülmemesinde araştırma örneklemine gey evliliğine izin veren, LGBT hakları açısından koruyucu politikaların olduğu Boston Massachusetts eyaletinden toplanmasının etkili olduğunu düşünmektedir. Yaşanılan şehirdeki baskılara göre LGBT bireylerin, psikiyatrik rahatsızlık yaşama durumunun değişebileceği belirtilmektedir. Bu hipotezi destekleyecek şekilde Amerika'da

nefret suçlarına ve iş yaşamındaki ayrımcılığa karşı koruma politikası olmayan eyaletlerde LGBT bireylerin genel popülasyona kıyasla daha yüksek oranda psikiyatrik rahatsızlık yaşadıkları belirtilmektedir (Hatzenbuehler ve ark. 2009). Dolayısıyla, LGBT kimliğine bağlı olmaksızın farklı faktörler LGBT bireylerin ruh sağlığı üzerinde koruyucu ya da bozucu etki yapabilmektedir.

Karşıt bulgular beraber değerlendirildiğinde, LGBT kimliğine sahip bireylerin gelişimleri boyunca çevrelerinden aldıkları olumsuz tepkiler ve bu durumla ilişkili olarak yaşadıkları olumsuz deneyimler psikiyatrik problemler yaşamalarına yol açıyor olabilir. Meyer (2003), Azınlık Stres Modelinde (Minority Stress Model) LGBT bireylerin karşılaştıkları düşmanca tutum ve stresli yaşam olayları sonucu diğerlerinden şiddet görmeye yönelik beklenti içerisinde olduklarını ve içselleşen bu beklentilerin sağlık problemleri yaşama riskini arttırdığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, sosyal beklentilerin öne sürdüğü "normallik" nedeniyle içselleşen olumsuz inançlar ve tutumlar da LGBT bireylerin iyilik halini olumsuz etkileyebilmektedir (Yalçınoğlu ve Önal 2014). Buna bağlı olarak LGBT kimliğinden utanma, kendinden nefret etme, kendini diğer insanlardan uzaklaştırma, inkâr ve diğer LGBT bireylere kötü davranma gibi tutumlar da iyilik halini olumsuz etkilemektedir (Yalçınoğlu ve Önal 2014). Örneğin, kampüste ki açık ve örtük heteroseksizm ile iyilik hali arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada, LGBT öğrenciler genel olarak heteroseksizimden olumsuz etkilenmekle birlikte, LGBT kimliğini kabul eden öğrencilerin heteroseksizm karşısında iyilik halleri daha yüksek bulunmuştur (Woodford ve ark. 2014). Dolayısıyla, LGBT kimliği ile psikiyatrik belirti düzeyi arasındaki ilişkiyi göstermek buradaki dinamiğin anlaşılması için yeterli değildir. LGBT kimliğinden dolayı yaşanan olumsuz deneyimler ruhsal problem yaşama riskini arttırıyor olabilir.

ZORBALIK ve PSİKOLOJİK İYİLİK HALİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

LGBT bireylerin maruz kaldıkları ayrımcılık, şiddet ve kötü muamele faktörleri de dikkate alındığında, LGBT kimliği ve psikolojik belirti düzeyi arasındaki ilişki daha iyi açıklanmaktadır (Baams ve ark.

2015, Toomey ve ark. 2013). Çocukluk dönemi çalışmalarına bakıldığında, kendi biyolojik cinsiyetine özgü davranışlar göstermeyen çocukların ailelerinden, akranlarından ve toplumdan; dışlanma, istismar ve ihmale maruz kalma riski altında oldukları görülecektir. Cinsiyete özgü tipik olmayan davranışlar gösteren okul öncesi dönemdeki çocukların akranları tarafından sevilmedikleri, alay edildikleri ve fiziksel şiddete maruz kaldıkları bildirilmektedir (Collier ve ark. 2012). Yetişkinlik döneminde de kendilerini LGBT olarak tanımlayan kişilerin, heteroseksüellere kıyasla yaşamları boyunca daha çok ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilmiştir (Collier ve ark. 2012). Dolayısıyla, LGBT birey olmak başlı başına olumsuz yaşam deneyimleri için bir risk faktörü olabilmekte ve bu durum kişilerin iyilik halini etkileyebilmektedir.

Zorbalık ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişki ele alındığında zorbalık davranışına maruz kalmanın psikolojik problemler yaşama riskini arttırdığı düşünülmektedir. Çalışmalarda zorbalığa maruz kalma ile depresyon, kaygı (Hawker ve Boulton 2000), baş ve mide ağrısı gibi psikosomatik problemler (Gini ve Pozzoli 2009) arasında ilişki belirtilmektedir. Ayrıca, ergenlikte LGBT kimliği nedeniyle zorbalığa maruz kalma, yetişkinlik döneminde depresyon belirtileri ve yaşam doyumları üzerinde aracı etkiye sahiptir (Toomey ve ark. 2013). Benzer şekilde, cinsel yöneliminden dolayı kurban olma ve diğerlerine açılma stresi, depresyon ve intihar düşüncesi ile ilişkilidir. Özellikle "diğerlerine yük olma hissi" bu ilişkiyi açıklayan önemli bir aracı değişkendir (Baams ve ark. 2015).

Zorbalık davranışları ve iyilik hali arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda, LGBT bireylerin maruz kaldıkları kötü muamelenin ruh sağlıkları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda Di Ceglie ve ark. (2002) çalışmalarında, cinsel kimlik bozukluğu olan çocukların yetişkinler ve akranları ile olan ilişkilerinde ciddi ilişki problemleri yaşadıklarını ve bu durumun çocukları yalnızlığa sürüklediğini, depresif ve mutsuz hissettiklerini belirtmektedirler. Diaz ve ark. (2001) çalışmalarında, LG (lezbiyen Gey) kişilerin yüksek oranda intihar düşüncesi, kaygı bozukluğu ve depresif belirti gösterdiklerini; fakat bu belirtileri ayrımcılık ve kötü muamelenin yordadığını belirt-

mektedir. Transgender bireyler, travmaya maruz kalmış kişilerle karşılaştırıldığında, travmatik olaylara daha fazla maruz kalmakta ve bu bireylerin Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) ve depresif belirti gösterme oranları artmaktadır (Bandermann ve Szymanski 2014). Ayrıca, trans erkeklerde fiziksel ve cinsel şiddete uğrama alkol bağımlılığıyla ilişkili bulunurken; trans kadınlarda cinsel şiddete maruz kalma ile alkol ve madde bağımlılığı ilişkili bulunmuştur (Testa ve ark. 2012). Başka bir çalışmada da büyük oranda LGBT gencin evsiz olduğu ve bu gençlerde de madde kullanım bozukluğu, şiddete maruz kalma, intihar girişimleri, riskli cinsel davranışlar ve psikolojik rahatsızlık oranlarının yüksek olduğu bildirilmiştir (Keuroghlian ve ark. 2014).

Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer nokta da zorbalığa maruz kalma ve zorba-kurban statüsünün intihar düşüncesi ve kendine zarar verme davranışlarını arttırdığı yönündeki bulgulardır (Testa ve ark. 2012). Virginia Transgender Sağlık Enstitüsü Anketi'nden (Virginia Transgender Health Initiative Survey) alınan verilerle yapılan çalışmada, trans bireylerin daha çok fiziksel ve cinsel şiddete maruz kaldıkları belirtilmektedir. Maruz kalınan şiddet ve ruh sağlığı arasındaki ilişki incelendiğinde fiziksel ve/veya cinsel tacize maruz kalan trans bireylerde, bu tür şiddete maruz kalmayanlara kıyasla, daha çok intihar düşüncesi ve intihar girişimi olduğu belirtilmektedir (Testa ve ark. 2012). Türkiye'deki çalışmalarda da benzer bir örüntü gözlenmektedir. Trans kadınlarla yapılan çalışmada, cinsel kimliklerine bağlı olarak maruz kaldıkları olumsuz yaşantılar nedeniyle bu kişilerin %38,8'inin intihar düşüncesine sahip oldukları belirtilmiştir. İntihar düşüncesine sahip olanların % 84,4 'ü ise intihar girişiminde bulunmuştur (Lambdaistanbul 2010). Başka bir çalışmada da katılımcılarının %49,8'i birden fazla kez intihar etmeyi düşündüğünü % 35,6'ı ise intihar teşebbüsünde bulunduğunu belirtmiştir (Ördek 2014).

Zorbalığa maruz kalma süresi ve şekli de iyilik halini etkilemektedir. Örneğin, tek bir zorbalığa maruz kalmak bile kişinin günlük kaygı düzeyini arttırabilmektedir (Nishina ve ark. 2005). Süreç içerisinde birçok kez zorbalığa maruz kalmak ise depresif belirtiler ve saldırgan davranışlarla ilişkili bulun-

muştur. Ayrıca zorbalık davranışları durduğunda çoğu kurbanın zamanla uyumlu davranışlar sergilediği gözlemlenmesine rağmen; bazı belirtiler ve kötü muameleye karşı aşırı hassasiyet halinin, zorbalık davranışları dursa bile, devam edebildiği belirtilmektedir (Rudolph ve ark. 2011). Özetle, LGBT bireylerin maruz kaldığı zorbalık deneyimlerinin psikolojik iyilik hali üzerindeki olumsuz etkisi pek çok çalışma tarafından ortaya konulmuştur. Buradan hareketle, LGBT bireylerle çalışırken çevreden gelen zorbalık davranışlarına karşı yine çevrelerinden aldıkları desteğin psikolojik iyilik halini olumlu etkileyebileceği düşünülebilir.

SOSYAL DESTEĞİN PSİKOLOJİK İYİLİK HALİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

LGBT bireylerin, cinsel kimliklerini ve yönelimlerini keşfetme dönemleri ve sonrasında açılma süreçlerinde ailelerinden ve akranlarından aldıkları tepkiler yaşadıkları stresi ve çevreleri ile ilişkilerini etkilemektedir. Grossman ve arkadaşları (2011) transgender gençler ile yürüttükleri çalışmalarında, LGBT bireylerin cinsiyet kimlikleri ve dışavurum şekillerine bağlı olarak yaşadıkları deneyimleri incelemiştir. Katılımcıların yaklaşık olarak üçte ikisi, cinsel kimlikleri ve dışavurum şekillerine bağlı nedenlerle ailelerinden ya da akranlarından sözel ve fiziksel tacize maruz kaldıklarını belirtmiştir. Ayrıca bireyler, biyolojik cinsiyetlerine uygun olmayan cinsiyet dışavurumu arttıkça daha çok tacize maruz kalmaktadır. Bir çalışmada, nitel analiz yöntemiyle ortaokulda cinsiyet hoşnutsuzluğu belirten gençlerin akranları ile ilişkisi incelendiğinde, gençlerin çoğunluğunun akran desteğini kaybetme korkusundan dolayı açılmayı tercih etmedikleri tespit edilmiştir (Wilson ve ark. 2005). Dolayısıyla, LGBT bireyler çevreden gelen olumsuz tepkilerden çekindiği için çevrelerine açılmakta tereddüt yaşayabilmektedirler.

LGBT bireylerin maruz kaldıkları olumsuz tutumlar karşısında yakın çevrelerinden destek almaları ruh sağlıkları üzerinde koruyucu etkiye sahiptir. Örneğin, Doty ve arkadaşları (2010) Lezbiyen, Gey, Biseksüel (LGB) bireylerin cinsellikle ilgili ve diğer konularda yaşadıkları stres karşısında aile, akranlar ve LGBT gruplarından aldıkları destek algısını incelemiştir. Aileden ve heteroseksüel

arkadaşlardan cinsellikle ilgili alınan destek diğer konularda alınan desteğe göre daha azdır. Cinsel azınlık grubunda bulunan arkadaşlar ise cinsellikle ilgili konularda en çok desteği sunmaktadır. LGB bireyler özellikle cinsellikle ilgili konularda destek aldıklarında duygusal stres azalmaktadır. Benzer şekilde yakın çevre tarafından kabul görmek de ruh sağlığını olumlu etkilemektedir. Ryan ve arkadaşları (2010) ailenin kabulü, öz saygı ve sosyal desteğin psikolojik sağlığı olumlu etkilediğini, depresyon, madde bağımlılığı, intihar düşüncesi ve girişimine karşı da koruyucu bir faktör olduğunu belirtmektedir.

Okul yaşantısına bakıldığında ise LGBT kimliği ile grup normlarından aykırı olduğunda ve özellikle arkadaş desteği alınmadığında zorbalık riski artmaktadır. Fakat dışlanma ve kötü muameleye rağmen çevreden alınan destek, LGBT bireylerin iyilik hallerini olumlu etkilemektedir. Örneğin, zorbalığa maruz kalan gençler zamanla daha çok içselleştirmiş probleme sahip olmakla birlikte, arkadaşlarından duygusal destek alabilen gençler daha az duygusal problem yaşamaktadır (Yeung Thompson ve Leadbeater 2013). Ayrıca, okulda LGBT kimliğini açık yaşayan kişilerin okul zorbalığı ve uyum problemi yaşadıkları gözlenmekle beraber düşük depresyon düzeyinde oldukları belirtilmiştir. Sonuç olarak, açılmamak dışlanma ve olası kötü muameleyi engellemekle birlikte, açılmak kişinin kendi benlik saygısını kazanması ve toplumdaki etiketleme ve baskılara karşı birliktelik sağlamayı ve karşı durmayı sağlamaktadır

Özellikle okul dönemindeki çocuklarda öğretmenlerin ve okulun LGBT öğrencilere yapılan zorbalığa karşı tutumu bu davranışların sürmesinde veya sonlandırılması üzerinde önemli etkiye sahiptir. Çünkü sosyal ortam çocukların homofobik tutumlarını açıklamada önemli bir faktördür. Örneğin, öğretmenler transgender kişilere uygulanan kötü muameleye karşı durup müdahale ettiklerinde kişisel olarak kötü muameleye maruz kalmasa dahi tüm öğrenciler kendilerini güvende hissetmektedir (Russell ve McGuire 2008). Bir başka çalışmada tek bir öğretmenin bile heteroseksizme ve homofobiye karşı savaşmasının bu okuldaki öğrencilerin maruz kaldığı şiddete karşı olumlu etkileri olduğu görülmüştür (Kosciw ve ark. 2008). Bunun yanı sıra öğrenci öğretmen oranı da göz

önünde bulundurulması gereken bir faktördür. Öğretmenlerin birebir sorumlu oldukları öğrenci sayısı düşük oldukça öğretmenler çocukların yaşadıkları zorbalık davranışlarına daha çok tanık olmakta ve müdahale şansı artmaktadır (Kosciw ve ark. 2008). Özetle ailelerin LGBT çocuklarına olan destekleri, okulda da öğretmenlerin tutumları ile zorbalık davranışlarının önlenmesi; LGBT bireylerin iyilik halini ve çevreleri ile ilişki kalitelerini yükseltmekte, zorbalık davranışlarına karşı koruyucu bir yapı oluşturmaktadır.

LGBT BİREYLERE YÖNELİK ZORBALIĞA KARŞI MÜDAHALE STRATEJİLERİ

Okul yasal ve etik olarak her öğrencinin güvenli bir ortamda eğitim alınmasını sağlamalıdır. Fakat LGBT öğrencilerin deneyimleri incelendiğinde yaşadıkları şiddet ve ayrımcılığa karşı çok az okulun önleyici politikalar uyguladığı ve bu öğrencilere destek sağladığı görülmektedir. Türkiye'de LGBT bireylere yönelik tutumları değiştirmek adına müdahale stratejilerini araştıran çalışmalara ulaşılamamıştır. Dolayısıyla, burada aktarılan öneriler batı kültürünü içeren çalışmalardan elde edilmiştir.

2011 Gay, Lesbian & Straight Education Network (GLSEN) raporunda okul içerisinde LGBT bireyleri destekleyen çalışanların olmasının, zorbalık karşıtı politikaların, LGBT ile ilgili konuları içeren derslerin varlığının LGBT öğrencilerin okulda kötü muameleye maruz kalma riskini etkilediği belirtilmektedir (Kosciw ve ark. 2012). Yazarlar LGBT öğrencilerin okulda karşılaştıkları zorbalığı önlemek için şu önerilerde bulunmuştur: Zorbalık ve kötü muameleye karşı kapsamlı yasal önlemler alınmalı ve öğrencilerin şikayetlerini bildirebilecekleri etkili sistemler olmalıdır; kıyafet düzeni gibi LGBT öğrencilere karşı ayrımcılığa yol açacak uygulamalar ve politikalara okullar dikkat etmelidir; LGBT öğrencilere destek sağlayan ve sorunlarını dile getiren topluluklar desteklenmelidir; okul çalışanlarına ve öğretmenlere eğitimler verilmelidir; öğrencilerin kütüphane kaynaklarında ve ders programlarında LGBT ile ilgili bilgilere ulaşması için imkan sağlanmalıdır (Kosciw ve ark. 2012). Bunlara ek olarak öğretmenlere, öğrencilere ve çalışanlara cinsel yönelimle ilgili

çalışma grupları düzenleme; LGBT ailelere ve öğrencilere okulda destek birimi sağlama; okulda LGBT ile ilgili toplulukları destekleme; LGBT bireylerin davet edildiği tartışma oturumları düzenleme; okul kütüphanesinde bu alanla ilgili bilgilendirici kaynaklar sağlama; LGBT öğrencileri ve ailelerini destekleyecek sosyal organizasyonlara yönlendirme; güvenli cinsellik eğitimi ve uyuşturucu gibi zarar verici davranışlardan uzak tutmak için eğitimlerin verilmesi bahsedilen önerilerdendir (van Wormer ve McKinney 2003).

Yukarıda aktarılan önerilerle benzer görüşte, okuldaki rehberlik servisi ve öğretmenlerin danışmanlığının LGBT öğrencilere okulda yaşadıkları sıkıntılar karşısında destek sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, rehber öğretmenlerin öğretmenlere ve okuldaki öğrencilere verecekleri bilgilendirme ve yönlendirmeleri okulda olumlu gelişmeler sağlayabilmektedir (Fisher ve ark. 2008). Önemli bir nokta da LGBT bireylere yönelik tutumlarda öğretmenlerin dersleri işleyiş şekilleri ve bilgileri aktarış biçimlerine bağlı olarak şekillenebilmektedir. Tompkins ve arkadaşları (2015) transgender bireylere karşı empati ve iletişim kanallarının açılmasının önyargılar ve ötekileştirmeye olan etkisini incelemiştir. Öğrenciler didaktik bilgi aktarımı yerine görsel sunularla ve üzerine yazılan tartışma metinleri ile eğitildiklerinde transgender bireylere karşı önyargıların azaldığı belirtilmektedir.

Bu öneriler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye eğitim sisteminde kat edilmesi gereken çok adım bulunmaktadır. Örneğin, Kaos GL'nin Eğitimde Cinsel Kimlik Ayrımcılığa Son (2010) raporunda Türk eğitim sistemindeki ders kitaplarındaki cinsel yönelim/cinsel kimlik üzerine aktarılan bilgiler incelenmiştir. Bu bağlamda Millî Güvenlik Bilgisi, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi, Demokrasi ve İnsan Hakları ile Sağlık Bilgisi ders kitaplarını ele alınmıştır. Bu kitaplarda cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile ilgili ya hiç bilgi yer almamakta ya da aktarılan bilgiler de olumsuz ifadeler yer almaktadır. Kitaplarda heteroseksist toplumsal cinsiyet kimliği vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla, başta eğitim sisteminde aktarılan bilgiler tekrardan gözden geçirilmeli ve eğitimciler bu alanda bilgilendirilmelidir.

Öneriler arasındaki ortak bir nokta da okullarda LGBT ile ilgili toplulukların gerekliliğidir. Okullardaki LGBT topluluklarının işlevinin incelediği çalışmalarda bu birimlerin öğrencilere danışmanlık ve destek sağladığını, güvenli bir alan yarattığını ve LGBT sorunları ile ilgili farkındalık yaratıp, görünürlüğü arttırdığını belirtmektedir (Heck ve ark. 2013, Kaos GL 2010). Dahası, okullarında LGBT ile ilgili topluluklara katılan öğrencilerin okullarına daha çok bağlı oldukları ve cinsel yönelimleri nedeniyle daha az kurban oldukları belirtilmiştir. Bu topluluklara bağlı olmak depresyon, madde kullanımı gibi psikolojik sıkıntılara karşı koruyucu bir faktör oluşturmaktadır (Heck ve ark. 2013).

Son olarak, okul politikası ve öğretmenlerin tutumlarının yanı sıra akranlar arasındaki doğal etkileşim de pek çok ön yargıyı yıkılabilmektedir. Smith ve arkadaşları (2009) meta analiz çalışmasında 41 çalışmayı gözden geçirmiş ve lezbiyen ve geylerle daha çok etkileşim içinde olanların, olmayanlara kıyasla daha çok pozitif tutum içerisinde olduklarını belirtmiştir. Heinze ve Horn (2009) lise öğrencilerinin eşcinsellikle ilgili inançlarını ve GL akranları ile etkileşimindeki tutumlarını karşılaştırmıştır. Daha önce eşcinsel kişilerle etkileşimi olanlar veya eşcinsel arkadaşı olanlar, olmayanlara kıyasla eşcinselleri daha az dışladığı, "kötü" olarak değerlendirdiği ve zorbalıkta buldukları belirtilmiştir. Türkiye'de yapılan bir çalışmada LGBT bireylerle tanışıklık düzeyi ve homofobi düzeyinin eşcinsellik ve transseksüellik kavramlarına yönelik tanımlamalara olan etkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre LGBT bireylerle tanışıklığı veya teması olan kişiler, olmayanlara kıyasla LGBT kavramlarını tanımlarken daha olumlu içeriklerde bulunmuştur (Şah 2012). Çırakoğlu (2006) çalışmasında üniversitede eşcinsel kişilerle tanışıklığı olan öğrencilerin olmayanlara göre daha olumlu tutumlar sergilediklerini belirtmektedir. Bu çalışmalarda tanışıklığın boyutu ve bu kişinin sosyal roller açısından kim olduğuna bağlı tutumların değiştiği savunulmaktadır. Bu farkın görülmesinin de LGBT bireylere yönelik önyargılarla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Eğer okullarda güvenli ortamlar sağlayarak LGBT bireylerle etkileşim sağlanırsa pek çok önyargının yıkılabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Küçük yaştan itibaren aileleri ve akranları tarafından dışlanmak, toplumsal normlara uymamaya bağlı kabul görmemek ve zorbalığa maruz kalmak LGBT bireylerin iyilik halini etkileyen önemli faktörler olarak görülmektedir. Özellikle çocuk ve ergenlerin ailelerine daha çok bağımlı olmaları ve akranlarla ilişkilerin çok önemli olduğu dönemde çevrelerinden aldıkları olumsuz tepkiler LGBT bireyleri daha çok etkileyebilir. Ülkemizde özellikle LGBT çocuk ve ergenlerin iyilik hallerini ve okullarda yaşadıkları zorlukları kapsayan çok az çalışmaya ulaşılmıştır. Bu alana yönelik çalışmaların yapılması ve özellikle LGBT bireylerin maruz kaldığı kötü muameleyi önlemeye yönelik uygulamaların araştırılmasına ihtiyaç vardır. Çalışmaların da desteklediği gibi özellikle çocukluk ve genç yetişkinlik döneminde karşılaşılan olumsuz tutumlar yaşam boyu kişide iz bırakabilmektedir. Türkiye'deki LGBT bireyler göz önünde bulundurulduğunda eğitim sisteminde bu bireyleri ayrımcılığa karşı koruyacak düzenlemelerin olmaması, eğitimcilerin bu alanda yeterli eğitime sahip olmamaları, nefret suçlarına yönelik yeterli yasal düzenlemelerin olmaması LGBT bireylerin güven duygusu ve destek görme beklentisine zarar vermektedir. Bu durumda iyilik halini olumsuz etkileyip, psikopatolojiler için yatkınlık sağlayabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, LGBT bireylerle çalışırken bu popülasyona özgü sosyal ve yasal sorunları bilmek, bu bireylerle çalışmak için gerekli eğitim donanımına sahip olmak terapistlerin ve eğitimcilerin kendi önyargılarından bağımsız bir yaklaşım sağlaması, hem etik hem de genel yeterlilik kapsamında olmalıdır. Üniversitelerde özellikle eğitim, sağlık, hukuk ile ilişkili bölümlerde lisans eğitimi süresince kendi inançları ile çatışsa bile profesyonel etik ilkelerin gerekliliklerinin öğretilmesi mezun olduktan sonra hangi alanda çalışılırsa çalışılsın LGBT bireylerle karşılaşıncı mesleki yeterliliklerin yerine getirilmesini sağlayabilir.

Yazışma adresi: Psk. Fatma Mahperi Uluyol Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Beytepe Kampüsü Çankaya, mahperiuluyol@gmail.com

KAYNAKLAR

- Baams L, Grossman AH, Russell ST (2015) Minority Stress and Mechanisms of Risk for Depression and Suicidal Ideation Among Lesbian, Gay, and Bisexual Youth. *Developmental Psychology*, 51 (5): 688-696.
- Bandermann KM ve Szymanski DM (2014) Exploring Coping Mediators Between Heterosexist Oppression and Posttraumatic Stress Symptoms Among Lesbian, Gay, and Bisexual Persons. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1 (3): 213-224.
- Brian SM, Robert G, Erin ME (2010) Mental Health Disorders, Psychological Distress, and Suicidality in a Diverse Sample of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youths. *American Journal of Public Health*, 100 (12): 2426-2432.
- Collier KL, Bos H ve Sandfort GM (2012) Intergroup contact, attitudes toward homosexuality, and the role of acceptance of gender non-conformity in young adolescents. *J Adolesc.*, 35: 899-907.
- Çırakoğlu OÇ (2006) Perception of homosexuality among Turkish university students: The roles of labels, gender and prior contact. *The Journal of Social Psychology*, 146 (3): 293-300.
- D'amico E, Julien D, Tremblay N ve ark. (2015) Gay, Lesbian, and Bisexual Youths Coming Out to Their Parents: Parental Reactions and Youths' Outcomes. *Journal of GLBT Family Studies*, 11(5): 411-437.
- Di Ceglie D, Freedman D, Mc Pherson S ve ark. (2002) Children and Adolescents Referred to a Specialist Gender Identity Development Service: Clinical Features and Demographic Characteristics. *IJT* 6,1, http://www.symposion.com/ijt/ijtvo06no01_01.htm'den indirildi.
- Diaz RM, Ayala G, Bein E ve ark. (2001) The impact of homophobia, poverty, and racism on the mental health of gay and bisexual Latino men: findings from 3 US cities. *Am J Public Health*, 91: 927-932.
- Doty N, Willoughby BB, Lindahl KM ve ark. (2010). Sexuality related social support among lesbian, gay, and bisexual youth. *Journal of Youth And Adolescence*, 39: 1134-1147.
- Erdoğan B ve Köten E (2015) "As kendini de hepimiz kurtulalım artık!": Sosyal Dışlanmadan İntihara LGBT. *Alternatif politika*, 7: 143-167.
- Fisher ES, Komosa-Hawkins K, Saldana E ve ark. (2008) Promoting School Success for Lesbian, Gay, Bisexual, Transgendered, and Questioning Students: Primary, Secondary, and Tertiary Prevention and Intervention Strategies. *The California School Psychologist*, 13: 79-91.
- Gini G ve Pozzoli T (2009) Association between bullying and psychosomatic problems: a meta-analysis. *Pediatrics*, 123:1059-65.
- Greytak EA, Kosciw JG, Diaz EM (2009) *Harsh Realities: The Experiences of Transgender Youth in Our Nation's Schools*. New York: GLSEN.
- Grossman A H ve D'Augelli A R (2006) Transgender youth: Invisible and vulnerable. *Journal of Homosexuality*, 51: 111-128.
- Grossman AH, D'Augelli AR, Frank JA (2011) Aspects of resilience among transgender youth. *Journal of LGBT Youth*, 8(2): 103-115.
- Hatzenbuehler ML, Katherine MK, Deborah SH (2009) State-Level Policies and Psychiatric Morbidity In Lesbian, Gay, and Bisexual Populations. *Am J Public Health*, 99(12): 2275-2281.
- Hawker DSJ ve Boulton MJ (2000) Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: a meta-analytic review of cross-sectional studies. *J. Child Psychol. Psychiatry*, 41: 441-55.
- Heck NC, Flentje A, Cochran BN (2013) Offsetting Risks: High School Gay-Straight Alliances and Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender (LGBT) Youth. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1: 81-90.
- Heinze JE ve Horn SS (2009) Intergroup contact and beliefs about homosexuality in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 38: 937-951.
- Juvonen J ve Graham S (2014) Bullying in school: The power of bullies and the plight of the victims. *Annual Review of Psychology*, 65: 159-185.
- Kabacaoğlu G (2015) *Gey ve Lezbiyenlerde Açılma Süreci: Nitel Bir Çalışma*. Yayınlanmamış YL tezi. Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bilim Dalı.
- KaosGL (2010) Eğitimde Cinsel Kimlik Ayrımcılığın Son! 19 Mart 2010 http://www.kaosgldernegi.org/resim/kutuphane/dl/egitimde_cinsel_kimlik_ayrimciligina_son.pdf
- KaosGL (2014) 2013 Yılı Nefret Suçları Raporu. 3 Nisan 2014, s: 41 http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/nefret_sulari_raporu_2013.pdf
- Keuroghlian AS, Shtasel D, Bassuk EL (2014) Out on the Street: A Public Health and Policy Agenda for Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youth Who Are Homeless. *American Journal of Orthopsychiatry*, 84 (1): 66-72.
- Kosciw JG (2004) *The 2003 National School Climate Survey: The school-related experiences of our nation's lesbian, gay, bisexual and transgender youth*. New York: GLSEN.
- Kosciw JG, Diaz EM, Greytak EA (2008) *2007 National School Climate Survey: The experiences of lesbian, gay, bisexual and transgender youth in our nation's schools*. New York: GLSEN.
- Kosciw JG, Greytak EA, Bartkiewicz MJ ve ark. (2012) *The 2011 National School Climate Survey: The experiences of lesbian, gay, bisexual and transgender youth in our nation's schools*. New York: GLSEN.
- Lambdaistanbul (2010) "it iti ısınmaz!" Bir Alan Araştırması: İstanbul'da Yaşayan Trans Kadınların Sorunları. Lambdaistanbul LGBTT Dayanışma Derneği, http://www.spod.org.tr/turkce/eskisine/wpcontent/uploads/2012/12/Trans_Anket_Kitab%C4%B1_Grafikli.pdf adresinden indirildi.
- Meyer IH (2003) Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and

- Research Evidence. *Psychol Bull*, 129 (5): 674- 697.
- Nishina A, Juvonen J, Witkow MR (2005) Sticks and stones may break my bones, but names will make me feel sick: the psychosocial, somatic, and scholastic consequences of peer harassment. *J. Clin. Child Adolesc.*, 34:37-48.
- Olweus D (2013) School Bullying: Development and Some Important Challenges. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9: 751-780.
- Ördek K (2014) Türkiye'de Trans Kadın Seks İşçilerine Yönelik Şiddet: Görünmezlik ve Cezasızlık Kaskacında Bir Varoluş Mücadelesi. *Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği*, Aralık, http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/anket_siddet_raporu.pdf adresinden indirildi.
- Özsoy EC (2011) LGBT Bireyler ve Nefret Suçları Raporu 2010. 3 Şubat 2011 http://www.kaosgldernegi.org/resim/kutuphane/dl/nefret_suclari_raporu_2010.pdf
- Rivers I (2001) The bullying of sexual minorities at school: Its nature and long-term. *Educational and Child Psychology*, 18(1): 32-46.
- Rudolph KD, Troop-Gordon W, Hessel ET ve ark. (2011) A Latent Growth Curve Analysis of Early and Increasing Peer Victimization as Predictors of Mental Health across Elementary School. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 40: 111-122.
- Russell ST (2003) Minority youth and suicide risk. *American Behavioral Scientist*, 46:1241-1257.
- Russell ST ve McGuire JK (2008) The school climate for lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) students. In M. Shinn & H. Yoshikawa (Eds.), *Changing schools and community organizations to foster positive youth development* (pp. 133-158). Oxford: Oxford University Press.
- Ryan C, Russell ST, Huebner D ve ark. (2010) Family acceptance in adolescence and the health of LGBT young adults. *J Child Adolesc Psychiatr Nurs.*, 23: 205-213.
- Smith SJ, Axelson AM, Saucier DA (2009) The Effects of Contact on Sexual Prejudice: A Meta-Analysis. *Sex Roles*, 61 (3): 178-191.
- Şah U (2012) Eşcinselliğe, Biseksüelliğe ve Transseksüelliğe İlişkin Tanımlamaların Homofobi ve LGBT Bireylerle Tanışıklık Düzeyi ile İlişkisi. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 32 (2): 23-49.
- Testa RJ, Sciacca LM, Wang F ve ark. (2012) Effects of violence on transgender people. *Professional Psychology: Research and Practice*, 43(5): 452-459.
- Tompkins TL, Shields CN, Hillman KM ve ark. (2015) Reducing Stigma Toward the Transgender Community: An Evaluation of a Humanizing and Perspective-Taking Intervention. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 2 (1): 34-42.
- Toomey RB, Ryan C, Diaz NM ve ark. (2013) Gender-Nonconforming Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youth: School Victimization and Young Adult Psychosocial Adjustment. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1: 71-80.
- van Wormer K ve Mckinney R (2003) What schools can do to help gay/lesbian/bisexual youth: A harm reduction approach. *Adolescence*, 38: 409-501.
- Wadsworth LP ve Hayes-Skelton SA (2015) Differences Among Lesbian, Gay, Bisexual, and Heterosexual Individuals and Those Who Reported an Other Identity on an Open-Ended Response on Levels of Social Anxiety. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 2 (2): 181-187.
- Wallien MS, Swaab H, Cohen-Kettenis PT (2007) Psychiatric comorbidity among children with gender identity disorder. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 46(10):1307-14.
- Wilson I, Griffin C, Wren B (2005). The interaction between young people with atypical gender identity organization and their peers. *Journal of Health Psychology*, 10: 307-315.
- Woodford MR, Kulick A, Sinco BR ve ark. (2014) Contemporary Heterosexism on Campus and Psychological Distress Among LGBTQ Students: The Mediating Role of Self-Acceptance. *American Journal of Orthopsychiatry*, 84 (5): 519-529.
- Yalçınoğlu N ve Önal AE (2014) Eşcinsel ve biseksüel erkeklerin içselleştirilmiş homofobi düzeyi ve sağlık üzerine etkileri. *Turkish Journal of Public Health*, 12: 100-112.
- Yeung Thompson RS, Leadbeater BJ (2013) Peer victimization and internalizing symptoms from adolescence into young adulthood: building strength through emotional support. *J. Res. Adolesc*, 23:290-303.

